

Agnieszka Ewa Jędrzejewska

BEZ PRAWA DO CHWAŁY?

**Generał brygady Józef Konstanty
Olszyna-Wilczyński (1890-1939)**

Biografia

Wydanie książki zostało dofinansowane przez Urząd do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych.

Redakcja:
Małgorzata Gołąb

Opieka redakcyjna:
Magdalena Wasąg

Projekt okładki:
Wojciech Miatkowski

Mapy:
Paweł Napieraj, Studio 291, Łódź

Skład:
Paweł Szewczyk

Książki wydawane przez **Księży Młyn Dom Wydawniczy** mają na celu ukazanie piękna, tradycji oraz historii miast i regionów naszego kraju. Poprzez nasze publikacje pragniemy utrwalać i rozbudzać zamilowanie mieszkańców swymi „małymi ojczyznami”.

Księży Młyn Dom Wydawniczy – czołowy wydawca książek regionalnych i komunikacyjnych zaprasza do współpracy Autorów mających pomysły na książki związane z **miastami, regionami** oraz **tematami komunikacyjno-transportowymi**. Prosimy także o kontakt osoby posiadające zdjęcia, jak i różnego rodzaju pamiątki nawiązujące do interesujących nas tematów.

© Copyright by Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź 2018

© Copyright by Agnieszka Ewa Jędrzejewska

Drogi Czytelniku

Książka, którą trzymasz w dłoni, jest efektem pracy m.in. autora, zespołu redakcyjnego, grafików i wydawcy. Prosimy, abyś uszanował ich pracę.

Nie kopiuj większych fragmentów, nie publikuj ich w internecie. Cytując fragmenty, nie zmieniaj ich treści i podawaj źródło ich pochodzenia.

Dziękujemy.

ISBN 978-83-7729-429-1

KSIĘŻY MŁYN Dom Wydawniczy Michał Koliński

90-345 Łódź, ul. Księży Młyn 14

tel./faks 42 632 78 61, 42 630 71 17, 602 34 98 02

infolinia: 604 600 800 (codziennie 8-22, także sms), gg 414 79 54

www.km.com.pl; e-mail: biuro@km.com.pl

Łódź 2018. Wydanie 1

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
Rozdział I. DZIECIŃSTWO I MŁODOŚĆ	17
1. Dom rodzinny	17
2. Lata szkolne	23
3. Początki działalności niepodległościowej	28
Rozdział II. W LEGIONACH POLSKICH	37
1. Pod rozkazami Komendanta. Od Oleandrów do Stochodu	37
2. Bitwa pod Kostiuchnówką	69
3. W Polskim Korpusie Posiłkowym	79
Rozdział III. DO WOLNEJ POLSKI	93
1. W służbie austriackiej	93
2. W odradzającym się Wojsku Polskim	99
3. Kampania łotewska 1920 r.	110
4. Wojna 1920 r.	117
Rozdział IV. NA STANOWISKACH SZTABOWYCH I DOWÓDCZYCH W LATACH 1921–1927	135
1. Szef Inżynierii i Saperów DOK nr V	135
2. W Korpusie Ochrony Pogranicza	143
Rozdział V. NA CZELE 10 DYWIZJI PIECHOTY	158
1. Z Kresów do Łodzi	158
2. Na służbie	167
3. Z wojskiem od święta	182
4. Wśród mieszkańców Łodzi	190

Rozdział VI. W ADMINISTRACJI WOJSKOWEJ	210
1. Dyrektor Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosobienia Wojskowego w Warszawie	210
2. Dowódca Okręgu Korpusu nr III w Grodnie	238
Rozdział VII. OSTATNIE TYGODNIE	263
1. Mobilizacja i pierwsze dni wojny	263
2. Agresja 17 września	278
ZAKOŃCZENIE	297
Bibliografia prac gen. bryg. Józefa Olszyny-Wilczyńskiego	300
Ilustracje	301
Bibliografia	329
Wykaz map, szkiców i zestawień	353
Wykaz skrótów	354
Indeks nazwisk	357
Indeks nazw geograficznych	368

WSTĘP

Postać generała brygady Józefa Konstantego Olszyny-Wilczyńskiego (1890–1939) jak dotąd nie cieszyła się szczególnym zainteresowaniem historiografii. Był wprawdzie jednym z pięciu generałów Wojska Polskiego, którzy ponieśli śmierć we wrześniu 1939 r., ale zaledwie się o nim wspomina, a i to bez zagłębiania się w szczegóły jego życiorysu. Pozostali czterej, którzy zginęli w walce z Niemcami, są znani i wielokrotnie przywoływani w literaturze historycznej¹. Niewątpliwym powodem tak marginalnego traktowania tej postaci są okoliczności śmierci, zupełnie inne niż w przypadku wymienionych już generałów. Z całą pewnością to mord dokonany przez żołnierzy Armii Czerwonej wczesnym rankiem 22 września 1939 r. na gen. J. Olszynie-Wilczyńskim skazał go na całkowite zapomnienie przez wiele lat. Przyczyną takiego stanu rzeczy były niewątpliwie ówczesne uwarunkowania polityczne. Często ograniczały one możliwości przeprowadzenia rzetelnych badań, ale także uniemożliwiały publikację ich rezultatów. Prace badawcze w tym zakresie ograniczane były przez ingerencje cenzury, która nie zezwalała na publikowanie wiarygodnych i zgodnych z prawdą historyczną faktów, jakie miały miejsce na wschodnich terenach Polski po 17 września 1939 r. oraz w latach późniejszych. Mord ów, przemilczany i przez lata ukrywany, był źródłem licznych domysłów i fałszywych wniosków, wzbudzając swoimi okolicznościami najwięcej zainteresowania. Wszystkie nagromadzone wówczas informacje, często nieprawdziwe i sprzeczne ze sobą, bywały utrwalane także w późniejszej literaturze naukowej i w publikacjach prasowych. Wielu autorów podawało różne wersje wydarzenia z 22 września 1939 r., nie precyzując do końca szczegółów jego przebiegu.

Mimo wiadomej sytuacji politycznej wzmianki o gen. bryg. J. Olszynie-Wilczyńskim oraz o okolicznościach jego śmierci zaczęły pojawiać się już w latach 70. XX w. W 1971 r. Andrzej Krzysztof Kunert i Józef Szyrmer, autorzy opracowania notatek i wspomnień gen. dyw. Stefana Roweckiego, podali informację, że gen. J. Olszyna-Wilczyński *...zginął podczas kampanii jesiennej 1939 r. w niewyjaśnionych*

---

¹ Są to: gen. bryg. Józef Kustron (poległ 16 września 1939 r. pod Ułazowem na Lubelszczyźnie), gen. bryg. Franciszek Wład (poległ 17 września 1939 r. w bitwie nad Bzurą), gen. bryg. Stanisław Grzmot-Skotnicki (zmarł 19 września 1939 r. w wyniku ran odniesionych w bitwie nad Bzurą) oraz gen. bryg. Mikołaj Bołtuć (poległ 22 września 1939 r. w bitwie pod Łomiankami).

do końca okolicznościach². Z kolei Tadeusz Kryśka-Karski i Stanisław Żurakowski w pracy zatytułowanej *Generalowie Polski niepodległej* stwierdzili krótko, że gen. J. Olszyna-Wilczyński ...22 IX 1939 r. zastrzelony został przez żołnierzy sow.[ieckich] na granicy litewskiej w m. Sopoćkinie koło Grodna³. Także Apoloniusz Zawilski, autor popularnej monografii *Bitwy polskiego września*, przekazał informację, że generał ten ...zginął z rąk radzieckich po krwawej obronie Grodna⁴. Z kolei Czesław Madajczyk w pracy na temat zbrodni katyńskiej wspominał o egzekucji dokonanej na gen. J. Olszynie-Wilczyńskim, czyniąc z niego jednocześnie obrońcę Grodna, którym w rzeczywistości nie był. Mimo to podaje, że ...*Tak potraktowano kapitulującego w Grodnie, po dłuższym oporze, gen. Józefa Olszyny-Wilczyńskiego: zastrzelono go po zakończeniu walk w Sopoćkinach jako wroga klasowego i wroga ZSRR*⁵. Spośród autorów, którzy starali się poznać przypuszczalne motywy zabójców gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego, należy wskazać przede wszystkim Dariusza Baliszewskiego, który w artykule opublikowanym w tygodniku „Wprost” wyraził zdecydowany pogląd, że ...*Sowieta- mi, którzy dokonali egzekucji na generale Olszynie, kierowała zemsta. W 1920 r. był on komendantem zajętego przez Polaków Kijowa, a więc nie miał prawa żyć*⁶.

W latach 80. XX w. pojawiły się publikacje prasowe, których autorzy starając się dotrzeć przede wszystkim do szczegółów śmierci generała, prezentowali także jego dane biograficzne, ale tylko w encyklopedycznym skrócie. Wśród pism, które poświęciły uwagę temu tematowi, wymienić należy „Kurier Podlaski” oraz autorów artykułów o generale: Adama Czesława Dobrońskiego i Jerzego Krakowińskiego⁷. Stosunkowo najwcześniej publikacje poświęcone gen. J. Olszynie-Wilczyńskiemu ukazywały się na łamach prasy katolickiej. Były to takie tytuły, jak: „Katolik”, gdzie w 1988 r. zamieszczone zostały artykuły Jana F. Lewandowskiego: *Zagadka generała Olszyny*⁸ i *Sprawa generała Olszyny*⁹, oraz „Tygodnik Powszechny”, który w 1990 r. opublikował tekst Grzegorza Mazura pt. *General Września Józef Olszyna-Wilczyński*¹⁰.

W rozważaniach na temat wydarzeń września 1939 r. często przywoływany jest także artykuł Andrzeja Nierychło, zamieszczony w 1988 r. w „Przeglądzie Tygodniowym”, w którym również można odnaleźć wątki dotyczące gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego¹¹.

² S. Rowecki, *Wspomnienia i notatki biograficzne (1906–1939)*, wybór tekstów A.K. Kunert, J. Szyrmer, Warszawa 1971, s. 181.

³ T. Kryśka-Karski, S. Żurakowski, *Generalowie Polski niepodległej*, Warszawa 1991, s. 139.

⁴ A. Zawilski, *Bitwy polskiego września*, t. 2, Łódź 1989, s. 288.

⁵ C. Madajczyk, *Dramat katyński*, Warszawa 1989, s. 31.

⁶ D. Baliszewski, *Tajemnica generała Olszyny*, „Wprost”, 2006, nr 41 z 15 października, s. 83.

⁷ A. Dobroński, *W Sopoćkinach i okolicy*, „Kurier Podlaski”, 1989, nr 203 z 18 września, s. 3; J. Krakowiński, *Jeszcze o generale Olszynie-Wilczyńskim*, „Kurier Podlaski”, 1988, nr 225 z 18–20 listopada, s. 11.

⁸ J.F. Lewandowski, *Zagadka generała Olszyny*, „Katolik”, 1988, nr 1–2 z 10 stycznia, s. 12.

⁹ Tenże, *Sprawa generała Olszyny*, „Katolik”, 1988, nr 22 z 29 maja, s. 12–13.

¹⁰ G. Mazur, *General Września Józef Olszyna-Wilczyński*, „Tygodnik Powszechny”, 1990, nr 41 z 14 października, s. 9.

¹¹ A. Nierychło, *Węzyk generalski*, „Przegląd Tygodniowy”, 1988, nr 42 z 16 października, s. 5.

Początek lat 90. XX w. okazał się sprzyjającym okresem dla autorów zainteresowanych postacią generała. W tym czasie ukazało się kilka artykułów w prasie regionalnej, ale też w „Czasie Krakowskim” oraz w „Polsce Zbrojnej”¹². Szczególnym zainteresowaniem gen. J. Olszyna-Wilczyński cieszył się na łamach krakowskiego „Tygodnika Salwatorskiego”, który opublikował tekst autorstwa Krzysztofa Żero poświęcony generałowi¹³. Wszystkie te publikacje miały jednak charakter popularny i nie wniosły niczego nowego do wiedzy na temat życia gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego.

Wspomniane już lata 90. XX w. stanowiły przełom w naukowych badaniach historycznych nad zagadnieniami sowieckiej agresji z 17 września 1939 r. na wschodnie tereny Rzeczypospolitej Polskiej, mordu katyńskiego, deportacji Polaków w głąb ZSRR oraz zbrodni stalinowskich. Powstały bardzo rzetelne i szczegółowe opracowania na temat działań i polityki ZSRR wobec Polski i Polaków takich autorów, jak: Krzysztof Cygan, Czesław Grzelak, Albin Głowacki, Stanisław Jaczyński, Jerzy Łojek czy Piotr Żaróń¹⁴. Dzięki szerszemu dostępowi do archiwów rosyjskich otworzyły się możliwości podjęcia próby bliższego zbadania m.in. faktów związanych ze śmiercią gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego, pierwszego tak wysokiego rangą oficera Wojska Polskiego zamordowanego przez żołnierzy sowieckich wbrew zasadom istniejących konwencji. Jednakże mimo pracy polskich historyków postać generała nadal nie jest dostatecznie znana. Tak jak przez wiele powojennych lat, nie zostały wówczas podjęte żadne prace nad biografią prezentującą choćby wybrany okres życia generała.

Powstały wprawdzie obszerniejsze biogramy autorstwa Mariana Neya-Krwawicza w *Polskim Słowniku Biograficznym*, Piotra Staweckiego w *Słowniku biograficznym generałów Wojska Polskiego 1918–1939* oraz Tadeusza Jurgi w monografii *Obrona Polski w 1939*, ale zawierają one tylko krótkie informacje. Także artykuł Włodzimierza Kozłowskiego, zamieszczony w 1994 r. w „Roczniku Łódzkim”, trudno nazwać wyczerpującą biografią generała. Z kolei nota biograficzna zawarta w pracy Zbigniewa Mierzwińskiego *Generałowie II Rzeczypospolitej* jedynie sygnalizuje najważniejsze wydarzenia z życia gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego¹⁵. Lukę w badaniach nad tą postacią uzupełnia praca doktorska Waldemara Jaskulskiego, napisana w 2009 r. na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu pod kierunkiem prof. dr hab. Michała

¹² J.T. Nowak, *Pamięci generała Olszyna-Wilczyńskiego*, „Czas Krakowski”, 1991, nr 211 z 19 września, s. 7; W. Bartosz, *Oficerowie WP zamordowani przez stalinizm. Gen. bryg. Józef Olszyna-Wilczyński (1890–1939)*, „Polska Zbrojna”, 1991, nr 185 z 24 października, s. 4.

¹³ K. Żero, *Zwierzyniecki General. General brygady Józef Konstanty „Olszyna” Wilczyński*, „Tygodnik Salwatorski”, 2005, nr 46/569 z 13 listopada.

¹⁴ Zob. bibliografia.

¹⁵ P. Stawecki, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994, s. 349–350; M. Krwawicz, *Józef Konstanty Olszyna-Wilczyński*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 24, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1979, s. 52–53; T. Jurga, *Obrona Polski w 1939*, Warszawa 1990, s. 799–800; W. Kozłowski, *General Józef Konstanty Olszyna-Wilczyński, dowódca łódzkiej 10 Dywizji Piechoty w latach 1927–1935*, „Rocznik Łódzki”, t. XLI, 1994, s. 107–127; Z. Mierzwiński, *Generałowie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1990, s. 195–199.

Klimeckiego, która została wydana drukiem w 2013 r.¹⁶. Fragmenty tej pracy były wcześniej publikowane m.in. w czasopiśmie „Grot. Zeszyty Historyczne poświęcone historii wojska i walk o niepodległość” (2010 r.) oraz „Kutnowskie Zeszyty Regionalne” (2011 r.)¹⁷. Autor przedstawia w niej przede wszystkim biografię i służbę żołnierza. Nie wyczerpuje natomiast lub wręcz nie porusza wielu zagadnień odnoszących się do życia prywatnego generała. Stąd powstała potrzeba nowego spojrzenia na jego postać oraz podjęcia trudu opracowania nowej biografii gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego w zupełnie innym kształcie.

Niewątpliwie na przyjęcie innej koncepcji wpłynęło odnalezienie rodziny generała. Liczne rozmowy i wspomnienia pozwoliły na odkrycie jego mniej oficjalnego wizerunku, na który złożyła się suma wiedzy, umiejętności, doświadczeń życiowych, ale też charakteru i stanów emocjonalnych, które w różnych sytuacjach życiowych w znacznym stopniu wpływały na postępowanie i decyzje generała. Możliwość zbadań nieznanych szerzej dokumentów i fotografii stała się inspiracją do pokazania także tych jego dokonań, które wykraczają poza typowy życiorys oficera skupionego na wojsku i codziennej służbie. Dostęp do archiwum rodzinnego pozwolił na przedstawienie wielu wątków z życia, których zabrakło w pracy W. Jaskulskiego.

Gen. J. Olszyna-Wilczyński z pewnością nie należy do postaci barwnych, niezwykłe interesujących i z tych powodów chętnie prezentowanych. Na pewno stanowi trudny przedmiot badań ze względu na złożoność swego charakteru, pewne słabości i niewątpliwie wady. Niektóre niedoskonałości zakorzenione w ludzkiej świadomości i nadmiernie eksponowane w literaturze historycznej skutecznie przesłaniają faktyczny obraz jego życia i dokonań. Dodatkowo generałowi towarzyszą w większości krytyczne opinie, a on sam kojarzony jest przede wszystkim z zamięłowaniem do porządku, skłonnością do alkoholu i z decyzją o opuszczeniu Grodna we wrześniu 1939 r. Na tej podstawie utrwalił się stereotyp, który nie pokazuje prawdziwego obrazu człowieka, ale upraszcza i umacnia negatywne opinie o nim.

Zamiarem autorki było stworzenie możliwie pełnego portretu człowieka, którego życie wypełniała nie tylko służba wojskowa, ale też zainteresowania, działalność społeczna, także częste kontakty z rodziną. Istotnym celem pracy było także wydobywanie pozytywnych stron życia generała oraz wykazanie, że wbrew utartym opiniom ułomności charakteru niesłusznie aż tak negatywnie wpłynęły na jego wizerunek – oficera przeciętnego, konfliktowego, nadużywającego alkoholu. Nie jest to łatwe zadanie, ale stoi przed nimi każdy biograf, który wbrew własnym odczuciom i sympatiom zobowiązany jest do stworzenia portretu obiektywnego i jak najbardziej prawdziwego.

¹⁶ W. Jaskulski, *General broni Józef Konstanty Olszyna-Wilczyński (1890–1939)*, Włocławek 2013.

¹⁷ W. Jaskulski, *Kpt. Józef Konstanty Olszyna-Wilczyński nad Nidą (luty – maj 1915 roku)*, „Grot. Zeszyty Historyczne poświęcone historii wojska i walk o niepodległość”, 2010, nr 32–33, s. 131–152; *General brygady Józef Konstanty Olszyna-Wilczyński (1890–1939). (Zarys biografii generała)*, „Kutnowskie Zeszyty Regionalne”, 2011, t. XV, s. 223–250.

Autorka postanowiła podjąć taką próbę, starając się zachować w stosunku do swego bohatera dystans oraz wyrażać opinie na jego temat w sposób wyważony i pozbawiony emocji. Wykorzystała w pracy badawczej nie tylko zachowane dokumenty archiwalne, relacje, także członków rodziny, ale przeprowadziła własne ustalenia. Odwiedziła w Polsce i na Białorusi miejsca związane z życiem i służbą generała, aby skonfrontować zebrane informacje z własnymi przemyśleniami i wnioskami. Najwięcej problemów sprawiło jej zajęcie jednoznacznego stanowiska wobec najcięższych zarzutów kierowanych po dzień dzisiejszy pod adresem gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego – o tchórzostwo i nieudolność. Winy, jakimi obarcza się generała za decyzje, a raczej ich brak, we wrześniu 1939 r. kładą się cieniem na całe jego życie. To najtrudniejszy fragment biografii, nie pozwalający na jednoznaczne wnioski i oceny. Dlatego autorka ma świadomość, że postawa generała w tamtych okolicznościach jeszcze długo będzie budzić wiele emocji i skrajnych opinii.

Baza źródłowa, niezbędna do badań nad życiem i przebiegiem służby gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego, to głównie archiwum rodzinne, zasoby Archiwum Narodowego w Krakowie, Archiwum Państwowego w Łodzi, Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie oraz Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie. Również, choć w mniejszym stopniu, pomocne okazały się zbiory archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi, Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, Narodowego Archiwum Cyfrowego, Polskiego Instytutu i Muzeum im. Generała Sikorskiego w Londynie oraz Instytutu im. Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku (te ostatnie pozyskane drogą internetową).

Archiwum rodzinne generała uznać należy za źródło unikalne i do tej pory praktycznie niewykorzystane. Składa się na nie zbiór różnorodnych dokumentów, z czego najciekawsze i dotychczas nigdzie niepublikowane to m.in. korespondencja gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego z lat 1913–1939 – 43 listy i karty pocztowe pisane odręcznie. Wiele ciekawych informacji dotyczących koligacji zawierają notatki o rodzinie spisane przez brata, mjr. Wilhelma Wilczyńskiego. Równie cennym zbiorem tego archiwum są fotografie generała poczynszy od lat szkolnych, aż do 1939 r., w większości nieznanne i nigdzie dotychczas niepublikowane. Ciekawostką są także kalendarzyki kieszonkowe Józefa (z lat 1915–1916) oraz Wilhelma i Zofii Wilczyńskich (z 1939 r.) z notatkami dotyczącymi bieżących wydarzeń. W archiwum rodzinnym znajdują się również relacje świadków zbrodni popełnionej na generale i jego adiutancie. Zostały one spisane przez Przemysława Wilczyńskiego, bratanka gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego, w czasie pobytu w Sopoćkiniach w maju 1989 r. Obok relacji Alfredy Olszyny-Wilczyńskiej, które w opracowaniu Mieczysława Bielskiego ukazały się w 1991 r. w „Dziejach Najnowszych”, pozwoliły, choćby w ogólnych zarysach, odtworzyć zdarzenia, które miały miejsce tragicznego ranka 22 września 1939 r. Za równie cenne źródło należy uznać dziennik żołnierski W. Wilczyńskiego spisany w okresie II wojny

światowej z własnych notatek, obejmujący wydarzenia z lat 1914–1921, opublikowany w 2012 r.¹⁸.

W Archiwum Narodowym w Krakowie znajdują się materiały niezbędne do udokumentowania najwcześniejszych lat życia generała. Jest to przede wszystkim jego metryka urodzenia oraz kompletny zespół dokumentów dotyczących lat szkolnych w gimnazjum św. Jacka i św. Anny w Krakowie. Na ich podstawie prześledzić można przebieg i postępy w nauce w latach 1902–1910, z wynikami egzaminu maturalnego włącznie. W Archiwum Państwowym w Łodzi najbardziej wartościowe pod względem poznawczym okazały się zespoły: Druków i Pism Ulotnych Głównego Urzędu Zaciągu do Wojska Polskiego w Piotrkowie Trybunalskim 1914–1921 oraz zespół dotyczący Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej – Łódzki Obwód Miejski 1934–1939.

Szerokiej bazy źródłowej dotyczącej osoby gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego dostarcza zasób Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie. Wprawdzie zawartość niektórych zespołów nie zawsze dawała możliwość wyczerpującego opracowania poszczególnych zagadnień, to jednak wiele z nich uznać należy za wartościowe. Wymienić trzeba tu przede wszystkim dosyć obszerne akta personalne generała oraz wiele innych zespołów, z których najbardziej przydatne okazały się: 10 Dywizja Piechoty, Generalny Inspektorat Sił Zbrojnych, Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przynależenia Wojskowego, Departament Piechoty Ministerstwa Spraw Wojskowych, akta pułków piechoty dyslokowanych na obszarze Okręgu Korpusu nr III i IV oraz Dziennik Personalny, Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych oraz roczniki oficerskie. W pracy zostały wykorzystane także akta personalne niektórych oficerów z najbliższego otoczenia gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego, przede wszystkim z okresu służby na stanowisku dowódcy OK nr III w Grodnie, stąd w tekście znalazły się odniesienia do dokumentów zawartych w aktach płk. dypl. Benedykta Chłusewicza, płk. dypl. Bohdana Hulewicza, płk. dypl. Jarosława Okulicza-Kozaryna oraz kpt. Mieczysława Strzemeskiego. Zdaniem autorki, charakterystyka tych oficerów stanowi istotny materiał, zwłaszcza w kontekście wydarzeń września 1939 r. w Grodnie.

Mimo bogatego zasobu CAW, umożliwiającego prezentację przebiegu służby gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego na różnych stanowiskach w latach 1914–1939, autorka napotkała trudności w wykorzystaniu pewnych zespołów, które z uwagi na ich konserwację i digitalizację, a także prace nad rozbudową siedziby CAW, nie były udostępniane przez kilka lat. Dotyczy to przede wszystkim zespołu akt Legionów Polskich oraz dokumentów z lat 1918–1921. By wypełnić powstałą w ten sposób lukę,

---

¹⁸ *Na szlaku bojowym I Brygady Legionów Polskich. Z frontowych wspomnień Wilhelma Wilczyńskiego*, wstęp i oprac. A. Jędrzejewska i P. Waingertner, Bełchatów 2012; *O granice Drugiej Rzeczypospolitej. Frontowe wspomnienia Wilhelma Wilczyńskiego*, wstęp i oprac. A. Jędrzejewska i P. Waingertner, Łódź 2011.

konieczne okazało się wykorzystanie źródeł drukowanych dotyczących wspomnianego okresu¹⁹. Ze względu na bliskie związki gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego z bratem, zasadna okazała się prezentacja także tego oficera, co zostało dokonane na podstawie informacji zawartych w jego aktach personalnych oraz w dokumentach osobistych znajdujących się w zbiorach jego syna, wspomnianego już wcześniej Przemysława Wilczyńskiego. Także akta personalne Haliny Olszyny-Wilczyńskiej, adoptowanej córki, które zawierają wprawdzie niewiele dokumentów, jednak pozwoliły wyjaśnić błędnie dotychczas interpretowane stosunki rodzinne generała. Z tych samych powodów w pracy znajduje się także krótka informacja na temat ppor. Stefana Sowickiego, oficera 27 pp, siostrzeńca gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego. Biogram został opracowany na podstawie dokumentów z archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu. Akta personalne tego oficera w zasobie CAW nie zachowały się.

Nieco skromniej przedstawia się zasób Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie w części dotyczącej służby J. Olszyny-Wilczyńskiego na stanowisku dowódcy 2, a następnie 1 Brygady Korpusu Ochrony Pogranicza. Podstawą źródłową są tu rozkazy dzienne Dowództwa KOP oraz rozkazy dzienne Dowództwa 1 i 2 Brygady KOP. Jednak zawartość wspomnianego zasobu nie gwarantuje prezentacji tego okresu służby w sposób wyczerpujący.

Luki w materiale źródłowym dotyczą także okresu służby gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego na stanowisku dowódcy Okręgu Korpusu nr III oraz wydarzeń związanych z mobilizacją i wybuchem wojny we wrześniu 1939 r. Zasób źródeł w polskich archiwach dotyczących tych zagadnień jest wysoce niezadowalający, dlatego niezwykle pomocne okazały się tu zbiory dokumentów opublikowanych przez Centralne Archiwum Wojskowe uzupełnione o zasoby Polskiego Instytutu i Muzeum im. Generała Sikorskiego w Londynie²⁰.

Skromnym uzupełnieniem bazy źródłowej jest także niewielkie archiwum autorki. Zainteresowanie postacią gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego w toku prowadzonych kwerend stało się inspiracją do tworzenia własnego, na razie niewielkiego jeszcze zbioru pamiątek po generale oraz dokumentacji fotograficznej i prasowej miejsc oraz wydarzeń związanych z jego życiem i śmiercią. Najcenniejszym obiektem są tu listy Alfredy Olszyny-Wilczyńskiej, drugiej żony generała, pisane do jego brata w latach 1939–1940, otrzymane w darze od Przemysława Wilczyńskiego.

---

¹⁹ *Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918–1919. Represje ukraińskie wobec jeńców polskich i ludności cywilnej. Wybór materiałów źródłowych, wstęp i oprac.* B. Polak, E. Śliwiński, Kościan 2004; *O niepodległą i granice. Komunikaty Oddziału III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego 1919–1921*, oprac. M. Jabłonowski, A. Koseski, Warszawa – Pułtusk, 1999; *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich, t. 2, Listopad 1918 – kwiecień 1920*, Warszawa 1961.

²⁰ *Kolejnictwo w polskich przygotowaniach obronnych i kampanii wrześniowej*, t. 1, cz. 2, red. A. Wesołowski, N. Bujniewicz, Warszawa 2011; *Polska obrona przeciwlotnicza 1939*, t. 3, cz. 1, *Opracowania i dokumenty*, red. A. Wesołowski, Warszawa 2012; *SGO „Polesie” w dokumentach i wspomnieniach, cz. 1, Dowództwo*, red. A. Wesołowski, Warszawa 2013.

Jako uzupełnienie niektórych źródeł bardzo przydatne okazały się opracowania i wspomnienia m.in. Henryka Bagińskiego, Adama Borkiewicza, Stefana Borowca, Tadeusza Kasprzyckiego, Adolfa Kotarby, Wacława Lipińskiego²¹ oraz samego gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego (*Z dziennika drużyniaka; Z dziennika lwowskiego drużyniaka*). Ciekawą lekturę stanowi też *Pamiętnik Anieli Obaltówny* z lat 1914–1921 opublikowany w obszernych fragmentach przez krakowski „Tygodnik Salwatorski”, dostępny w wersji elektronicznej. Zawarte tu wydarzenia widziane oczami mieszkanki Zwierzyńca w latach 1914–1921 pozwalają w pewnym stopniu odtworzyć klimat rodzinnych stron generała w przełomowych latach walk o niepodległą Polskę.

Obok już wymienionych, także prace Mieczysława Ciepłowicza, Konrada Czernielewskiego, Czesława Grzelaka, Witolda Jarno, Lecha Mastalskiego, Mieczysława Wrzoska czy Lecha Wyszczelskiego²² w znacznym stopniu wypełniły lukę w materiale źródłowym powstałą w wyniku wspomnianych już problemów z dostępem do niektórych zespołów w CAW.

Z wykorzystanych tytułów prasowych odnotować należy przede wszystkim łódzką oraz warszawską prasę codzienną z lat 1927–1937 („Kurier Łódzki”, „Łódź w Ilustracji”, „Kurier Warszawski”), a spośród periodyków o bardziej specjalistycznym i węższym zakresie tematycznym wymienić należy następujące: „Broń i Barwa. Biuletyn Stowarzyszenia Przyjaciół Muzeum Wojska” z lat 1934–1939, „Rocznik Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego” (1928, 1929–1930), „Wychowanie Fizyczne. Miesięcznik poświęcony sprawom kultury fizycznej” (1936–1937), „Zuchowaty. Organ Koła Byłych Żołnierzy 5 p.p. I Brygady Józefa Piłsudskiego” (1936–1939) oraz jednodniówki „Korpus Ochrony Pogranicza” z lat 1924–1932.

Praca ma układ chronologiczny i rzeczowy. Została podzielona na siedem rozdziałów, z których każdy omawia kolejny, zamknięty etap życia i służby gen. J. Olszyny-Wilczyńskiego. Jednocześnie – z zachowaniem chronologii, choć nie zawsze ten układ udało się zachować – ukazane zostały wątki z życia prywatnego obejmujące m.in. jego relacje z rodziną, zainteresowania oraz działalność publicystyczną i społeczną.

Zakończenie stanowi podsumowanie całej pracy. Jest również próbą odpowiedzi na pytanie, czy zaplanowane wcześniej cele badawcze zostały osiągnięte. Oczywiście oceny mogą być różne, ale w przekonaniu autorki udało się zaprezentować wiele mało znanych faktów z biografii generała i, w porównaniu do wcześniejszych publikacji na jego temat, znacznie rozszerzyć wiedzę oraz skonfrontować i ocenić różne, często sprzeczne ze sobą opinie o nim. Zasygnalizowane w kilku miejscach luki w materiale źródłowym spowodowały jednak, że biografia ma pewne niedostatki i wymaga

---

²¹ Zob. bibliografia.

²² Tamże.

dalszych badań nad rozwinięciem wielu wątków dotyczących niektórych okresów służby w WP i działalności publicznej.

Obok własnych wniosków sformułowanych na podstawie zbadanych faktów, kwestię szerszych ocen autorka pozostawia otwartą, kierując się przekonaniem, że trudne wybory i decyzje, przed jakimi stanął gen. J. Olszyna-Wilczyński w obliczu najazdu sowieckiego, nie pozwalają na wyrażenie jednoznacznej opinii, zarówno zwalniającej go z wszelkiej odpowiedzialności, jak i obciążającej z tytułu odstąpienia od obrony podległego mu wówczas terytorium.

Fragmenty pracy były już publikowane w postaci artykułów. Ukazały się pod następującymi tytułami: *Tragiczny koniec gen. bryg. Józefa Olszyny-Wilczyńskiego (1890–1939). Kresowymi śladami dowódcy łódzkiej 10 Dywizji Piechoty* (współautor: Aleksandra Kozłowska), „Rocznik Łódzki”, 2009, t. 56, s. 270–278; *Zbrodnia w Sopoćkiniach w świetle relacji świadków*, [w:] *Na Polesiu, Nowogródzczyźnie i Grodzieńszczyźnie. Wybrane zagadnienia z dziejów militarnych*, pod red. Marka Dutkiewicza i Aleksandra Bołdyrewa, Piotrków Trybunalski 2011, s. 171–186; *Sopoćkinie – Nowiki w edukacji patriotycznej polskich mieszkańców Grodzieńszczyzny*, [w:] *Pola bitew wczoraj i dziś*, red. A. Olejko, P. Korzeniowski, K. Mroczkowski, Oświęcim 2013, s. 137–147; *Łódzkie lata generała brygady Józefa Olszyny-Wilczyńskiego, dowódcy 10 Dywizji Piechoty, 1927–1935*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, 2016, nr 1, s. 29–56. Ponadto do druku został złożony tekst: *Książki i historia. O zainteresowaniach gen. bryg. Józefa Olszyny-Wilczyńskiego (1890–1939)* – do publikacji zatytułowanej *Res Militaris. Księga ofiarowana w 70-lecie pracy twórczej Profesora Tadeusza Rawskiego*.

Praca nad biografią trwała wiele lat. Na jej ostateczny kształt złożyła się pomoc wielu osób, którym autorka chciałaby wyrazić podziękowania i wyrazy wdzięczności. Szczególnie serdeczne słowa należą się Panu Przemysławowi Wilczyńskiemu z Sopotu i jego siostrze Pani Wandzie Hejcz z Gdańska – bratankowi i bratanicy gen. bryg. J. Olszyny-Wilczyńskiego. Dzięki ich życzliwości i pomocy praca została wzbogacona o unikalne dokumenty, przekazy i fotografie. Także wieloletnie spotkania i rozmowy na temat generała pozwoliły na przybliżenie różnych, często nieznanych faktów z jego życia. Podziękowania autorka pragnie także przekazać Panu Piotrowi Kwiatkowskiemu zamieszkałemu w Belfaście – za rozmowy i relacje dotyczące dziejów rodziny Wilczyńskich oraz za udostępnienie dokumentów i fotografii ze zbiorów Jego matki Bogusławy Kwiatkowskiej, siostrzenicy generała. W trakcie prowadzonych kwerend wiele życzliwej i fachowej pomocy okazali autorce pracownicy archiwów, w tym przede wszystkim Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie. Szczególne podziękowania, na ręce Pani Doroty Wójtowicz, należą się pracownikom Pracowni Udostępniania Akt oraz Informacji Archiwalnej CAW. Także serdeczne podziękowania otrzymuje Pan dr Andrzej Wesołowski - za wskazówki bibliograficzne oraz

udostępnienie kopii relacji pochodzących z Instytutu Polskiego i Muzeum Sikorskiego w Londynie. Wśród wielu innych osób, które bardzo pomogły autorce swą wiedzą i doświadczeniem, należy wymienić Pana Miłosza Filipowiaka z Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie - za pomoc w przeprowadzeniu kwerendy w zasobie ASG; Panią Iwonę Sobierajską oraz Pana Ryszarda Matuszewskiego z Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie - za informacje dotyczące pamiątek związanych z gen. bryg. J. Olszyną-Wilczyńskim, znajdujących się w zbiorach MWP. Autorka pragnie też podziękować Panu Mieczysławowi Górze, byłemu wicedyrektorowi Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi za pomoc w pozyskaniu skanów tychże pamiątek ze zbiorów MWP. Także wiele życzliwych słów autorka pragnie przekazać pracownikom archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, którzy bez zbędnych formalności i nieodpłatnie przekazali kopie dokumentów dotyczących więźnia Stefana Sowickiego, siostrzeńca gen. bryg. J. Olszyny-Wilczyńskiego. Również bardzo serdeczne podziękowania otrzymują dr Waldemar Jaskulski z Centrum Szkolenia Artylerii i Uzbrojenia im. gen. Józefa Bema w Toruniu oraz koledzy z seminarium doktoranckiego na Wydziale Filologiczno-Historycznym Uniwersytetu im. Jana Kochanowskiego w Kielcach – Filia w Piotrkowie Trybunalskim - za wszystkie uwagi, sugestie i opinie.

Osobne podziękowania autorka pragnie złożyć prof. UJK dr. hab. Markowi Dutkiewiczowi, promotorowi tej pracy, za wszelkie niezbędne uwagi, ale przede wszystkim za życzliwość, cierpliwość i poświęcony czas. Wiele cennych uwag i sugestii przekazali także recenzenci – prof. dr hab. Zygmunt Matuszak oraz prof. UAM dr hab. Maciej Franz, którym autorka również pragnie złożyć serdeczne podziękowania.

Na zakończenie szczególne podziękowania autorka pragnie złożyć swemu mężowi, Andrzejowi Jędrzejewskiemu – za zrozumienie i wszechstronną pomoc w trakcie wielu lat pracy nad tą biografią, za sporządzenie skanów dokumentów i fotografii ze zbiorów rodziny gen. bryg. J. Olszyny-Wilczyńskiego znajdujących się w Sopocie, Gdańsku i Krakowie, za pomoc przy redakcji załącznika zawierającego ilustracje, także za organizację wyjazdów do Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie, dwukrotnie do Grodna i Sopoćkiń oraz licznych corocznych wyjazdów do Sopotu. Nie bez znaczenia pozostaje tu pomoc, a często zastępstwo w codziennych obowiązkach przez cały okres zbierania materiałów i pisania pracy. Bez tego zwłaszcza przeprowadzenie kwerend w archiwach w Warszawie i Krakowie byłoby niemożliwe, a na pewno bardzo utrudnione. Niezwykle istotne wreszcie były wyrazy wsparcia i otuchy w chwilach zwątpienia, które niejednokrotnie towarzyszyły autorce przez te wszystkie lata.